

Eksamen i ALLV111

Kandidatnr. 129

(3)

Gjør rede for formelle trekk ved *Odysseen* som kan kaste lys over verkets opphav i en muntlig tradisjon. Trekk gjerne inn andre epos fra pensum for sammenligning.

Å fortelle historien om Odyssevs

Innledning og problemstilling

I denne oppgaven tar jeg for meg et av de største verkene i litteraturhistorien, nemlig *Odysseen* av Homer. *Odysseen* tar for seg historien om Odyssevs, som etter å ha deltatt i den trojanske krigen møter mange hindre på sin ferd hjem. Hjemme i Ithaka sitter hans trofaste kone Penelopeia, i et hus beleiret av en ustyrlig gruppe beilere som ønsker at hun skal gi opp sin tro på at mannen skal komme tilbake og heller gi en av dem sin hånd i ekteskap. Hun spiller med, men haler ut tiden i flere år i håp om at Odyssevs fortsatt er i live. Men Odyssevs kommer seg altså hjem til slutt og gjenforenes med sin trofaste frue.

Odysseens opprinnelse er kontroversiell, og en gjennomgående diskusjon er spørsmålet om teksten opprinnelse. Er den et skriftlig kunstverk forfattet av Homer, eller er den et produkt av en muntlig fortellertradisjon? I denne oppgaven går jeg først igjennom elementer av *Odysseen* som kan vitne om muntlig overlevering. Deretter tar jeg for meg eposer med sammenlignbar struktur, men som har kjente forfattere og anerkjent skriftlig opphav, for å drøfte om formelle likheter eller forskjeller mellom disse tekstene og *Odysseen* kan si noe om

Odysseens sannsynlige opprinnelsesform. Kan det sannsynliggjøres at *Odysseen* var et muntlig, heller enn skriftlig, overlevert verk? Hvilke formelle trekk i teksten peker på dette?

Hvem var Homer?

Homer skrev to store eposer, *Iliaden* og *Odysseen*, som begge har et handlingsforløp som er knyttet til den trojanske krigen, en krig som ble avsluttet på 1100-tallet f.Kr. (Haarberg 2017: 27). Eposene ble imidlertid ikke skrevet ned før flere hundre år seinere, nemlig på slutten av 700-tallet (Haarberg 2017: 25). Det regjeres stor usikkerhet både rundt hvem og hva Homer var, og om han i det hele tatt har hatt noen relasjon til disse tekstene.

Det er mulig at Homer er forfatteren og at han har skrevet ned verkene selv eller overlevert dem muntlig, direkte eller indirekte, til noen som har skrevet dem ned, men det er også mulig at eposene ble overlevert muntlig uten å stamme fra én bestemt forfatter, for deretter å skrives ned senere og attribueres til Homer (Haarberg *et. al.* 2017: 35). Homer har blitt beskrevet som en «omreisende sanger» (Haarberg *et. al.* 2017: 35). Det er også mulig at Homer kun har forfattet ett av de to verkene han er kreditert med, og Haarberg *et. al.* (2017: 36) poengterer at finnes både språklige og innholdsmessige forskjeller mellom disse to verkene som kan tyde på ulike opphav.

Homers forfatterskap markerer begynnelsen på den arkaiske perioden i gresk historie, en periode som avløses av den klassiske perioden på 400-tallet (Haarberg *et. al.* 2017: 26). Homers samtid var preget av gresk kolonialisme og var preget av at mange grekere bodde mer ruralt og isolert i greske kolonier (Haarberg *et. al.* 2017: 27). Homers eposer ble skrevet mot slutten av det som karakteriseres som «mørke» århundrer på grunn av stor mangel på bevarte historiske kilder fra denne perioden (Haarberg *et. al.* 2017: 27) Ifølge Haarberg *et. al.* (2017: 16-17), er *Odysseen* og *Iliaden* produkter av en hovedsakelig muntlig kultur på 700-tallet og er

utformet på en måte som reflekterer dette. I følge Bowra (1966: 55), var Homers verker ment for fremføring og var konstruert slik at det var mulig å lære utenat.

Epiteter: Den Gjeve Odyssevs

Et trekk ved *Odysseen* som tyder på at teksten er skrevet for muntlig fremføring er den hyppige bruken av *epiteter*. Et epitet er en liten samling beskrivende ord som nevnes i kombinasjon med for eksempel en fiktiv person (Haarberg *et. al.* 2017: 37). Telemakos, Odyssevs' sønn, blir blant annet tillagt epitetene «den klartenkte svenn» (Homer 2000: 11, 15), «den kløktige svenn» (55) og «den snartenkte svenn» (28, 32, 33, 38). Gudinnen Atene, Odyssevs' støttespiller, karakteriseres om og om igjen som «den blåøyde Pallas Atene» (Homer 2000: 7, 9, 29, 200). Odyssevs selv beskrives blant annet som «den gjeve Odyssevs» (Homer 2000: 34, 37, 75, 80), «den djerpe Odyssevs» (72, 74, 76) og «Odyssevs, den rådsnare helt» (76, 166, 212).

Disse epitetene forteller oss ganske tydelig hva vi skal mene om disse forskjellige karakterene. Telemakos er vakker og intelligent, og Odyssevs er listig og modig. Ifølge Aristoteles (2018), kan epitetene brukes for å forme inntrykket mottakeren får av disse fiktive personene, og han bruker Orestes fra Aiskylos' tragedietrilogi *Orestien* som eksempel: «Orestes kan kalles modermorder eller sin fars hevner» (63). Epitetet er altså en måte fortelleren kan sette sine fiktive personer i et bestemt lys; Orestes kan være helten eller skurken, alt etter hvilket epitet man velger å gi ham. Men i tillegg til å sette disse fiktive personene i et slikt positivt lys, hjelper epitetene med den muntlige overleveringen av teksten. Epitetene tar opp en god del av teksten, og siden fortelleren etter hvert må kunne gjenta dem nærmest automatisk, gjenstår det mindre materiale for fortelleren å memorere. Epitetene gir altså en muntlig forteller litt hjelp på veien, men er av begrenset betydning for en leser.

Gjentakelser og formelspråk

Noe som også gir Odysseen et muntlig preg er den hyppige gjentakelsen av ord og talemåter. Mange avsnitt gjennom teksten startes blant annet med setningene «Så hun talte» (Homer 2000: 92), «Så han talte» (71, 188,189), «Så de talte» (151) og «Således talte den blåøyde mø Atene» (97). For en leser kan slike gjentakelser virke unødvendige og slitsomme, men for en som skal lære teksten utenat kan de fungere som gode knagger å henge historien på. Haarberg *et. al.* (2017: 36) kaller dette et *formelspråk*, altså et språk som inneholde vante og faste sammensetninger av ord, og poengterer at rundt en tredjedel av Homers tekster er gjentakelser.

Haarberg *et. al.* (2017: 30) beskriver språket som «strengt kodifisert», som vil si at det finnes en slags indre logikk i teksten basert på rutinemessig bruk av faste ord og uttrykk. Gjentakelsene hjelper hukommelsen. Både Odysseen og Iliaden er skrevet på vers og bruker begge verseformen som blir kalt *daktylisk heksameter*, som ble stående som et av de viktigste kjennetegnene for episke verk (Haarberg *et. al.* 2017: 36). Versene gir teksten en rytme, og det kodifiserte språket gir forventninger om hva som skal følge bestemte handlingsrekker og personer.

Sammen skaper disse formelle trekkene en slags oppskrift som fremfører kan følge. Gjentakelsene vil gjøre at en del av ordene følger naturlig etter hverandre, av vane, og dermed assistere hukommelsen, og rytmen som verseformen gir skaper en struktur som den som fremfører teksten kan «fylle ut». I tillegg er Odysseen delt opp i mindre biter, kalt «sanger», som gjør det mulig å fremføre teksten stykkevis (Bowra 1966: 55). Dette igjen støtter opp under inntrykket av at Odysseen har et muntlig opphav.

Diskusjon og sammenligninger

For å belyse de muntlige røttene til *Odysseen*, kan det være interessant å se på et lignende verk, nemlig *Aeneiden* av Vergil. *Aeneiden* er et romersk kunstepos skrevet på 100-tallet f.Kr., rundt 700 år etter Homers tid, hvis handling også tar utgangspunkt i den samme historiske konteksten, nemlig den trojanske krigen (Haarberg *et. al.* 2017: 30, 83). *Aeneiden* handler om Aeneas, som i likhet med Odyssevs, legger ut på en sjøreise for å returnere hjem etter at krigen er over. I likhet med Odyssevs møter han på hindringer, blant annet når gudinnen Juno driver skipet til Kartago, der han utvikler et romantisk forhold til dronningen Dido, for så å forlate henne for å dra hjem.

I motsetning til Homers eposer, er *Aeneiden* bestemt knyttet til én forfatter og anses å ha skriftlig opprinnelse (Bowra 1966: 58). Aeneas skiller seg derfor fra *Odysseen* på et par punkter. Teksten bærer for eksempel preg av å være planlagt, med bevisste ordvalg og bruk av detaljer (Bowra 1966: 56, 57). Mens *Odysseen* bruker en *parataktisk* stil der alt av eposets innhold er åpenbart, er Vergil mer bevisst på å tette teksten sin med mening (Bowra 1966: 56).

Repetisjoner forekommer langt sjeldnere i *Aeneiden* enn i *Odysseen*, og det gjør at *Aeneiden* hadde vært langt vanskeligere, nærmest umulig, å lære seg utenat for fremføring (Bowra 1966: 56). *Aeneiden* har altså i mindre grad det *formelspråket* som Haarberg *et. al.* (2017) nevner i forbindelse med Homers verker. At vokabularet er mer variert, skaper utfordringer for hukommelsen. Bowra (1966: 58) konkluderer dermed med at *Aeneiden* er et verk skrevet for å leses, ikke memoreres.

Aeneiden kan altså vanskelig overleveres på andre måter enn skriftlig. Det samme gjelder det noe eldre kunsteposet *Argonautica* av Apollonios Rhodios fra rundt år 200 f.Kr. (Haarberg *et. al.* 2017: 30, 37). Han skrev om Jason og argonautene, som også dro ut på en reise. I motsetning til *Odysseen*, men i likhet med *Aeneiden*, mangler *Argonautica* den

systematiske bruken av gjentakelser (Haarberg *et. al.* 2017: 37). Hendelsesrekken er av episke dimensjoner, men språk og form vitner om skriftlig opprinnelse heller enn muntlig.

Den samme debatten som finnes rundt *Odysseens* muntlige opprinnelse, finnes også rundt Islendingesagaene. Sagaene omhandler livene til forskjellige mennesker og slekter på Island mellom 870 og 1050 e.Kr., og er antatt å ha blitt skrevet ned rundt et par hundreår seinere, på 1200- og 1300-tallet (Haarberg *et. al.* 2017: 194). Sagaene gir inntrykk av å fremstille historiske hendelser, men mye av innholdet er vanskelig å verifisere (Aarseth 1976: 61). Sagaenes fiktive personer begir seg ofte ut på havet for å «få de riktige dimensjonene som helt» (Aarseth 1976: 59), i typisk episk stil, og har flere trekk som knytter dem den episke sjangeren.

De to regjerende teoriene om Islendingesagaenes opprinnelse er *friprosa-teorien*, som proklamerer sagaene som en del av en muntlig tradisjon, og *bokprosa-teorien*, som mener de er «litterære kunstverk» (Aarseth 1976: 59,60). Sagaene har trekk som peker på muntlig opprinnelse eller videreformidling. Som *Odysseen*, består for eksempel Islendingesagaene av mindre historier som ofte kan fortelles isolert, men som også ofte er en del av et større bilde. I tillegg er islendingesagaene preget av repetisjon. De samme historiene går igjen og har forventede handlingsforløp. Blant annet er det et gjennomgående tema at kvinner står bak menns voldelige gjerninger, ved å lokke eller egge dem til å handle (Aarseth 1976: 86). Samtidig har sagaene trekk som er typiske for skriftlig formidlede verk, for eksempel de detaljerte slektslinjene. Sannheten om sagaene kan også ligge et sted i midten, men man har kanskje sterkere argumenter for skriftlig opprinnelse når det kommer til dem enn når det kommer til *Odysseen*.

Oppsummering og konklusjon

I denne teksten har jeg demonstrert at det finnes flere formelle trekk i Homers *Odysseen* som tyder på at verket har en muntlig opprinnelse. Disse trekkene er blant annet bruk av gjentakelser og epiteter, som kan støtte memorering, og dermed muntlig overlevering heller enn skriftlig. Verket er også delt inn i episoder som kan formidles hver for seg, og dermed lette arbeidet for en muntlig formidler. Det at teksten er skrevet på vers, som skaper en fast form og rytme, støtter også denne oppfatningen og indikerer at *Odysseen*, i hvert fall delvis, har en muntlig opprinnelse.

Jeg har sammenlignet disse trekkene fra *Odysseen* med trekk fra to eposer med kjente og navngitte forfattere, nemlig *Aeneiden* av Vergil og *Argonautica* av Apollonius Rhodios. Jeg har demonstrert at disse verkene har tydelige forskjeller fra *Odysseen*. De bruker gjentakelser i mindre grad. Språket er mer variert og legger seg dermed mindre åpen for memorering. Dette støtter teorien om at *Odysseen* ikke har en skriftlig opprinnelse. Jeg har også tatt for meg Islendingesagaene som et nyere eksempel på episk fortelling med ukjent opprinnelsesform. Det at sagaene er så vanskelige å plassere i én bestemt kategori står som en kontrast til *Odysseen*, som faller mye tydeligere innenfor rammene på et muntlig overlevert verk.

Litteraturliste

Aarseth (1976) *Episke Strukturer: Innføring i Anvendt Fortellingsteori*. Oslo: Universitetsforlaget

Aristoteles (2018) «Fra *Om diktekunsten* (oversatt av Sam. Ledsaak) og fra *Om Retorikken*», i *Klassisk Litteraturteori. En Antologi*. Eide, E., Kittang, A. og A. Aarseth (red.) s. 24-64. Oslo: Universitetsforlaget

Bowra, C. M. (1966) «Some Characteristics of Literary Epic», fra Steele, C. (eds.) *Virgil: A Collection of Critical Essays*, s. 53-61

Haarberg, J., Selboe, T. og H. E. Aarset (2017) *Verdenslitteratur. Den Vestlige Tradisjonen*. Oslo: Universitetsforlaget

Homer (2000) *Odysséen*. Gjendiktet av P. Østbye. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Vergil (2004) *The Aeneid*. Newburyport MA: Focus Publishing